

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА КРИТЕРІЄМ СПОСОБУ УТВОРЕННЯ

CLASSIFICATION OF LEGAL ENTITIES ACCORDING TO THE CRITERION OF THE METHOD OF CREATION

Піддубна В.Ф.,

доцент кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено питання критеріїв поділу юридичних осіб на юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права.

Ключові слова: юридична особа публічного права, критерії поділу, порядок створення.

В статье исследован вопрос критериев деления юридических лиц на юридические лица частного права и юридические лица публичного права.

Ключевые слова: юридическое лицо публичного права, критерий деления, порядок создания.

The article examines the question of the criteria for dividing legal entities into legal entities of private and public law.

Key words: legal entity of public law, criterion of division, order of creation.

Цивільний Кодекс України закріпив поділ юридичних осіб на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. В основу поділу цих юридичних осіб покладений критерій порядку створення. Нині в доктрині цивільного права питання критерію поділу юридичних осіб на вказані види є дискусійним. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що одного критерію поділу вказаних юридичних осіб замало, щоб класифікувати цих осіб як види.

Метою цієї статті є дослідження питання критеріїв поділу юридичних осіб на юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права і особливостей участі юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах.

Дослідженню юридичних осіб публічного права присвятили свої праці Н.С. Кузнецова, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатеєва, Р.А. Майданик, Р.Б. Сабодаш, О.О. Первомайський, В.М. Зубар. Разом із тим дослідження вчених нині неповною мірою висвітлюють всі проблемні питання, які виникають у зв'язку з участю юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах.

Так, у літературі точаться дискусії як із приводу введення законодавцем на рівні ЦК України самого поняття «юридична особа публічного права», так і з приводу застосування критерію поділу юридичних осіб на юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права залежно від порядку створення.

Так, на думку одного з провідних розробників ЦК РФ Є.О. Суханова, нині залишаються без конкретної відповіді питання: в яких випадках і на яких умовах юридична особа публічного права може виступати як самостійний суб'єкт у майнових відносинах, що регулюються приватним, а не публічним правом; хто є власником майна цієї юридичної особи, на якому речовому праві (або іншому титулі) воно само володіє майном і як фінансується його діяльність; чи несе така організація самостійну майнову відповідаль-

ність за своїми цивільно-правовими зобов'язаннями і на яке майно, закріплене за нею, може бути звернене стягнення? [1, с. 6–21]. Дійсно, на ці питання варто шукати відповіді. Разом із тим можна погодитися з думкою Н.С. Кузнецової, що при всіх незбіганнях у способах вирішення фактичної проблеми участі у цивільному обороті «нетипових» суб'єктів, наділених певними владними повноваженнями, немає розбіжностей у констатації, що ця участь має значні відмінності, як і сам порядок створення і припинення цих суб'єктів. Щоб підкреслити ці особливості і привернути до них увагу інших учасників обороту, цих суб'єктів і називають «юридичними особами публічного права». Такий підхід закріплений у ст.ст. 81, 82 ЦК України [2, с. 11–12].

У літературі критерій поділу юридичних осіб на юридичні особи приватного права та юридичних осіб публічного права залежно від порядку їх створення більшістю вчених піддано критиці. Так, Р.А. Майданик вважає: «<...> критерій поділу юридичних осіб залежно від порядку їх створення недостатньо повно і чітко відповідає сутності таких юридичних осіб, що в умовах визначеного законом відкритого переліку юридичних осіб публічного права не сприяє правовій визначеності та ускладнює їх відмежування від юридичних осіб приватного права» [3, с. 13]. В.М. Зубар вважає, що запропонований критерій поділу юридичних осіб за способом утворення (розпорядчий), закріплений у ст. 81 ЦК України, не є універсальним, оскільки розпорядчим способом можуть утворюватися й юридичні особи приватного права, засновані державою або територіальною громадою [4, с. 26].

Так, у доктрині виділяють і інші критерії поділу вказаних юридичних осіб, а саме критерії мети, публічних повноважень, правосуб'єктності та компетенції [5–7]. В західній літературі також немає єдності в питанні, за якими критеріями ту чи іншу юридичну особу треба вважати юридичною особою

публічного права. Якщо об'єднати всі позиції з цього питання, то ці підходи можна згрупувати у 3 групи: 1) нормами якого права регулюється саме виникнення юридичної особи; 2) входить та чи інша юридична особа організаційно та функціонально в державну організацію; 3) до юридичних осіб публічного права належать організації, які виконують будь-які державні цілі [8].

У вітчизняній літературі до ознак юридичної особи належать переважно порядок створення і мету діяльності. В.І. Борисова вважає: «Публічною юридичною особою є публічно-правове утворення (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні, комунальні підприємства, установи), яке реалізує державні інтереси, задоволення яких слугує неодмінною умовою й гарантією його існування й розвитку» [9, с. 7–8]. Такий підхід підтримується і судовою практикою [10].

Крім того, варто аналізувати практику Європейського суду з прав людини, зокрема рішення по справі «Михайленки й інші проти України». Суть справи полягає у такому: між 1997 та 2001 рр. заявники подавали окремі позови проти їх колишнього працедавця – державного підприємства «Атомспецбуд» – компанії, яка здійснювала будівельні роботи у Чорнобилі у зоні обов'язкового відселення до національних місцевих судів, вимагаючи виплатити їм заборгованість із заробітної плати та інші виплати. Рішення суду було задоволено частково, виплата заборгованості не була виплачена у повному обсязі. Заявники були змушені подати позов до Європейського Суду з прав людини. Європейський суд прийняв рішення про порушення ст. 41 Конвенції про захист прав людини, присудивши відшкодування як матеріальної, так і моральної шкоди за несвоєчасну виплату заборгованості із заробітної плати, а також відшкодування всіх судових витрат на користь заявників [11]. У процесі розгляду справи в Європейському суді постало питання про те, буде нести відповідальність держава як власник державної компанії «Атомспецбуд».

Уряд України наголошував на тому, що підприємство-боржник є державним підприємством, останнє є окремою юридичною особою і відповідно до Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) держава не може бути відповідальною за його борги. Для того щоб з'ясувати це питання, проаналізуємо норми ЦК України та ГК України (Господарський Кодекс України). Так, згідно зі ст. 96 ЦК України, юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями. Юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом. Держава може створювати юридичні особи публічного права (державні підприємства, навчальні заклади тощо) у випадках та в порядку, встановлених Конституцією України та законом (ст. 167 ЦК). Держава, Автономна Респуб-

ліка Крим, територіальні громади не відповідають за зобов'язаннями створених ними юридичних осіб, крім випадків, встановлених законом (ст. 176 ЦК). Як бачимо, ЦК України вважає державні підприємства видом юридичної особи публічного права. Разом із тим порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом. У ЦК України встановлюються порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб приватного права (ч. 3 ст. 81 ЦК України).

Правове положення, зокрема державних підприємств, врегульовано на рівні Господарського Кодексу України. Згідно з ч. 8 ст. 73 ГК України державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства або казенні підприємства. Державне підприємство «Атомспецбуд» належить до казенних підприємств. Так, в Україні певні види діяльності дозволено здійснювати тільки підприємствам державної форми власності. Ці види діяльності не можуть бути передані іншим суб'єктам і конкуренція в цих сферах неможлива. До таких видів господарської діяльності належить, зокрема, експлуатація ядерних об'єктів [12].

Казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. Реорганізація і ліквідація казенних підприємств проводяться відповідно до ГК України за рішенням органу, до компетенції якого належить створення цього підприємства. Майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління. Казенне підприємство є юридичною особою (чч. 2–4 ст. 76 ГК України). Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, які перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства (ч. 7 ст. 77 ГК України). Відповідно до ст. 6 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» Кабінет Міністрів визначає планування, матеріально-технічне забезпечення, обсяги фінансових робіт, а також умови оплати праці в зоні відчуження незалежно від підпорядкування та форм власності підприємств, установ, організацій, залучених до робіт із подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та виведення Чорнобильської АЕС з експлуатації [13].

У рішенні Європейського суду з прав людини було зазначено, що держава несе відповідальність за забезпечення боргів компанії. Підприємство-боржник функціонувало у галузі атомної енергії, здійснювало свою будівельну діяльність у Чорнобильській зоні відчуження, яка знаходиться під контролем Уряду з огляду на міркування захисту навколишнього середовища та суспільного здоров'я. Цей контроль поширювався і на умови роботи у компанії, включаючи заробітну плату. Держава забороняла відчуження майна компанії з огляду на його можливе забруднення. Управління компанією було передане

Міністерству енергетики. Ці елементи встановлюють публічну природу підприємства-боржника, незважаючи на його формальну класифікацію за національним правом. Враховуючи обставини справи, суд дійшов висновку, що держава є відповідальною за заборгованість компанії «Атомспецбуд» перед заявниками.

У літературі з цивільного права зазначено, що у процесі вирішення питання про належність особи до юридичних осіб публічного права варто враховувати, чи перебуває юридична особа в інституційній чи організаційній залежності від держави, її органів. Під інституційною залежністю розуміється ступінь інтегрування юридичної особи публічного права з публічно-правовим утворенням, що ухвалило рішення про її створення та обсяг покладених на юридичну особу публічного права завдань. Організаційна залежність виражається в необхідності враховувати ступінь залежності керівника юридичної

особи публічного права від впливу публічно-правового утворення, з яким юридична особа публічного права організаційно інтегрована, а також порядок і розмір фінансування юридичної особи публічного права коштом місцевого або державного бюджету, порядок формування статутного капіталу, наявність або відсутність можливостей юридичної особи публічного права вільно, на власний розсуд, розпорядитися переданим йому майном [14].

У контексті вищевказаного заслуговує на увагу введення комплексного критерію належності юридичної особи до юридичної особи публічного права, який передбачатиме принаймні три складники. По-перше, порядок створення юридичної особи публічного права у розпорядчому порядку, по-друге, юридична особа публічного права має бути утворена з публічно-правовою метою, по-третє, це інституційна та організаційна залежність від публічно-правового утворення від держави, її органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Суханов Є.А. О юридических лицах публичного права. Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. 2011. № 4. С. 6–21
2. Кузнецова Н.С. Юридичні особи публічного права: місце і роль у цивільному обороті України. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. К.: Тов «Білоцерковдрук», 2016. 186 с.
3. Майданик Р.А. Юридичні особи публічного права: поняття та місце в системі права України. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 8 листопада 2016 р.). К.: Тов «Білоцерковдрук», 2016. 186 с.
4. Зубар В.М. Критерії поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. К.: Тов «Білоцерковдрук», 2016. 186 с.
5. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2004. 328 с.
6. Мозолин В.П. На пике времени. Избранные труды. В поисках научной истины: Юстицинформ; Москва, 2014. 306 с.
7. Сенищев В.И. К вопросу о «юридических лицах публичного права». Проблемы модернизации Гражданского кодекса Российской Федерации: Материалы международной научно-практической конференции. М.: Статут, 2011. 44 с.
8. Леденева М. Участие публично-правовых образований в гражданских правоотношениях. URL: epam.ru/articles
9. Борисова В.І. До проблеми участі публічних юридичних осіб в цивільних правовідносинах. Трансформація відносин в Україні: організаційно-правові та економічні проблеми: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ОНУ МОНУ, «Астропринт», 2003. С. 7–8.
10. Рішення Конституційного суду України від 20 червня 2007 р. у справі № 5-рп/2007 (справа про кредиторів підприємств комунальної форми власності). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-07>
11. Справа «Михайленки та інші проти України» від 30.11.2004 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/908_231
12. Науково-практичний коментар Господарського Кодексу України. URL: www.iepd.kiev.ua
13. Про правовий режим територій, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 1991 р. № 16. URL: zakon.gov.ua/laws/show/791a-12
14. Сабодаш Р.Б. Очерк о юридических лицах публичного права: некоторые теоретико-практические проблемы. Альманах цивилистики: сборник статей. 2010. Вып. 3. С. 179–224.
15. Суханов Є.О. О юридических лицах публичного права. Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. 2011. № 4. С. 6–21.
16. Кузнецова Н.С. Юридичні особи публічного права: місце і роль у цивільному обороті України. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. К.: Тов: «Білоцерківдрук», 2016. 186 с.
17. Майданик Р.А. Юридичні особи публічного права: поняття та місце в системі права України // Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. К.: Тов: «Білоцерківдрук», 2016. 186 с.
18. Зубар В.М. Критерії поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. К.: Тов: «Білоцерківдрук», 2016. 186 с.
19. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
20. Мозолин В.П. На пике времени. Избранные труды. В поисках научной истины: Юстицинформ; Москва; 2014. 306 с.
21. Сенищев В.И. К вопросу о «юридических лицах публичного права». Проблемы модернизации Гражданского кодекса Российской Федерации: Материалы международной научно-практической конференции. М.: Статут, 2011. 44 с.
22. Леденева М. Участие публично-правовых образований в гражданских правоотношениях. URL: epam.ru/articles
23. Борисова В.І. До проблеми участі публічних юридичних осіб у цивільних правовідносинах. Трансформація відносин власності в Україні: організаційно-правові та економічні проблеми: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса. 2003. С. 7–8.
24. Рішення Конституційного суду України від 20 червня 2007 р. у справі № 5-рп (справа про кредиторів підприємств комунальної форми власності). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/Laws/show/v005p710-07>